

Néixer, créixer, estudiar a la colònia

Entre 1950 i 1968 la dictadura de Franco abocà un bon grapat de milions de pessetes a Guinea, per construir infraestructures. A partir del procés de provincialització que veurem més endavant, s'establí el *Plan de Desarrollo de Guinea Ecuatorial*, que incrementà i accelerà les inversions a la colònia. Uns mil milions anuals en l'última dècada d'ocupació. Si hi afegim les despeses corrents, la xifra superà els mil sis-cents milions, segons les dades dels pressupostos de gener de 1966 i 1968. La falta d'estudis econòmics acurats fa difícil establir el grau exacte d'execució pressupostària, o quants d'aquests diners retornaven directament a les arques de l'estat en taxes i impostos, entre altres detalls financers. Un capital, en tot cas, que revertiria en benefici del futur país —i en les empreses de construcció espanyoles—. Escoles, centres hospitalaris, esglésies, ponts, línies fèrries per transportar mercaderies, ports i aeroports —com hem vist—, carreteres, nous barris residencials... Aquesta és la versió que em descriuen els catalans de Guinea. Ho veien en el dia a dia. El pare de Joan Carles Jansà filmà l'agost de 1958, en un extens reportatge amb la seva càmera de Súper 8, la inauguració d'un magnífic pont, el *Puente del Generalísimo*, de cinc-cents vint metres de llargada, que formava part de la nova carretera de setanta quilòmetres entre Bata i Río Benito, que unia les dues ribes del riu en els ràpids de Sendye, amb un cost de vint-i-dos milions de pessetes: *Un triunfo de la ingeniería española en este lejano solar de la patria*. La festa comptà amb l'assistència de totes les autoritats, el governador Faustino Ruiz i els representants de la premsa espanyola i local, amb parlaments oficials, festa, balls típics i refrigeri.

Els catalans de Guinea

Era el tipus preferit de publicitat que el règim transmetia als mitjans de l'època. *La Vanguardia* publicà diversos estudis sobre les inversions que, de manera *altruista*, feia la dictadura a Guinea. Especialment interessant és l'extens reportatge del 21 d'agost de 1966, on s'assegura que *El Gobierno español no sólo no ha hecho de Guinea, como de ninguno de sus territorios africanos, colonia de explotación, sino que la ayuda con una generosidad sin límites*.

Tota aquesta propaganda amagava la manca d'inversions i l'explotació a la qual havia estat sotmesa Guinea, així com la repressió dels seus habitants i la seva cultura durant prop de dos-cents anys. Aleshores s'executaren, finalment, certes inversions, amb el propòsit de fer més productiu el territori en benefici dels grans terratinents i empresaris. Uns guanys que repercutirien directament en la balança de pagaments de la metròpoli, que d'aquesta manera s'estalviaria milions de dòlars (més de quaranta, segons un reportatge publicat el 1968 a *Actualidad Económica*), gràcies als productes obtinguts a Guinea, que l'Estat espanyol hauria hagut de comprar a l'estranger. Si tenim en compte que, al canvi, el dòlar estava al voltant de les seixanta pessetes, podem comprovar que el negoci colonial no era tan dolent com la dictadura volia fer creure a l'opinió pública. La xifra superava els mil cinc-cents milions de pessetes anuals de beneficis, com reconeixia el governamental *Instituto de Estudios Africanos* (IDEA). A més, es procurava dissimular les pressions de les Nacions Unides perquè Espanya deixés la colònia amb unes mínimes condicions, abans d'accedir a la independència.

D'aquesta manera, fou creada una primera xarxa assistencial, amb els hospitals de Bata i Santa Isabel com a joies de la corona, sovint dotats amb més bon material que no pas metges. Ens ho explica Alícia Riera, tot recordant el naixement del seu primer fill, el 1954. A l'epopeia d'arribar a Bata després de vuit hores de cotxe, per una carretera de terra roja i fangosa —*potopoto*, com en diuen els guineans—, on sovint s'havien hagut d'aturar i posar troncs per poder fer passar el vehicle:

A tenir el primer fill, vaig trigar nou mesos i mig. De seguida, vaja. El vaig tenir a l'hospital de Bata. Vam anar a temps, però va ser molt dur, va costar molt. El metge era molt jovenet i no havia atès mai cap partera. Era de medicina general. Era encantador, però em volia morir perquè no sortia. Després de

Els catalans de Guinea

Inauguració del curs escolar 57-58 al pati interior de l'Institut Cardenal Cisneros de Santa Isabel.

l'Enrique, la resta van néixer tots a Barcelona. La segona, la Vicky, als catorze dies ja me la vaig emportar cap a Guinea. Mira, no sé, vaig patir tant la primera vegada. Em van haver de fer una petita intervenció, i com que no tenien anestèsia, em van posar una fusta a la boca i em van dir “mossega fort”.

Tere Monleon també m'explica la seva aventura. La carretera des de la plantació, a tocar de la remota població de Cogo, fins a Río Benito, fou una experiència per no oblidar:

Recordo que quan plovia, que era sovint, quedava la finca incomunicada i, una d'aquelles vegades, havia de portar la nena a l'hospital perquè estava enfebrada, una de les bessones. La vaig embolicar i, plovent, ens vam ficar en un d'aquells camions, sense portes, sense finestres i anant per la carretera, una d'aquestes carreteres de potopoto, en una de les pujades, el xofer diu: “Señora, yo no me atrevo a subir ahí con usted a dentro, que eso esta muy mal. Baje del camión y yo lo subo. Usted baje y yo subo”. Vaig baixar del camió i jo, a peu, relliscant pel fang, vaig arribar a dalt del turó on havia arribat el xofer. I després, baixa patinant. I quan per fi vam arribar al dispensari de Río Benito, el metge em diu que era paludisme, que era una cosa molt habitual. Però jo ja coneixia el paludisme i allò no ho era. Total, que torna cap a la plantació

Els catalans de Guinea

i torna a refer el camí. El que tenia la nena era xarampió, que vam estar deu dies incomunicats i la feinada que ens va donar.

Però en qualsevol cas, Guinea Equatorial disposava, ja a mitjan anys seixanta, d'unes instal·lacions hospitalàries homologables, fins i tot superiors a les dels països de l'entorn. Allí hi neixen, com hem vist, els fills dels colons (i en una altra ala, els dels autòctons), entre els quals, Joan Carles Jansà i la seva germana Dolors o la Mayu i els seus germans:

De los siete que somos de familia, cinco nacimos ahí, en el hospital de Santa Isabel, con comadrona y todo. Sí que había algún problema de falta de avances, pero como en todos los sitios. Pero yo recuerdo la campaña de la vacunación de la polio, me acuerdo de la trivalente y todas estas. Se hicieron avances para combatir el paludismo, para combatir el dengue, la enfermedad del sueño, que eran, y son, endémicas en países tropicales. Se hicieron bastantes avances. La sanidad estaba bastante bien en Guinea. La perla de África le llamaban.

Una altra de les infraestructures que van millorar durant el terç central del segle XX van ser les escoles. Molts dels entrevistats, blancs i negres, van fer els estudis primaris a casa o en els centres educatius privats de Santa Isabel o Bata. Tant en un lloc com a l'altre, l'educació primària pública era pràcticament inexistent. El dèficit era cobert per les escoles religioses: claretians, salesians, concepcionistes, teresianes... en els llocs de més densitat de població. Pel que fa al batxillerat, per als autòctons africans hi havia l'*Escuela Superior Indígena Santo Tomás de Aquino*, a Santa Isabel, el Seminari de Banapá *Nuestra Señora del Pilar*, també a l'illa, i la d'*Artes y Oficios*, a Bata. Les tres, exclusives per a guineans. Allí hi aprenien magisteri, administració o comerç i amb aquells títols podien fer de mestres, funcionaris auxiliars de l'administració colonial o comptables d'empresa. Després, els eclesiàstics feien la selecció dels joves que calia becar i enviar a Espanya, si volien seguir els estudis i cursar carreres. És el cas, entre molts altres, de Gabriel Moto, ara promotor esportiu de l'Ajuntament de Granollers. En Gabriel, amb disset anys, va ser enviat a estudiar a Salamanca i després al seminari de Granada, on els germans de La Salle esperaven fer-ne un bon capellà per a la futura Guinea.

Els catalans de Guinea

Els dèficits de l'ensenyament bàsic van facilitar, en l'última dècada d'ocupació, que nens i nenes acabessin compartint aula i pati, sempre en escoles religioses privades. *Africanos blancos y africanos de color*, com aclaria un peu de foto en un reportatge sobre la situació educativa a Guinea publicat el 1965 en una escola de primària a Bata. *No hay discriminación*, s'esforçaven a destacar, però pocs anys abans, al continent, no hagués estat tan fàcil. De fet, deu anys enrere la majoria d'infants que anaven a les escoles eren africans. Ho explica Rosa Casas, que va arribar al Muni als dotze anys, amb el que havia après a l'escola de Barcelona: *Tenia l'esperança que en arribar a Guinea podria estudiar, però l'escola era per a negres, no per a blanques*.

Vostè sap el que és per una nano petit, de sis anys, acabat de sortir de Barcelona, de cop i volta anar a una escola on tot són negres? Un blanc i quinze o vint negres. No era fàcil. Gens fàcil. Aprens a defensar-te, diu amb un deix d'amargor Joan Manuel Rius. La Marina, que s'estava a la platja de Río Benito, estudiava —si se'n pot dir així— entre hores, a casa. Recorda vagament que molts nanos ndowé, *playeros*, com en diuen allà, anaven a l'escola de l'església presbiteriana que hi havia a Bolondo, a l'altre costat del riu Mbini, un amplíssim estuari infestat de taurons, on fondejaven grans bucs de transport i que només es podia travessar amb llanxa o en alguna de les barcasses dels africans. Els records de la intensa vida d'Àlícia Riera també passen pels estudis dels fills. Tampoc hi havien escoles públiques o privades a la plantació, enmig de la selva.

A prop de la plantació hi havia un poblat bastant important i allí hi havia un noi jove. Negre, molt maco, era mestre, un dels joves mestres guineans sorgit de l'Escuela Superior Indígena. Aquest noi venia a casa de tant en tant. Jo donava classe als nanos per la meva banda i ell venia dos o tres cops per setmana a donar-los classe també. Això al principi. Després els vaig enviar a casa la meva germana, perquè estudiessin aquí.

Si haguessin volgut continuar els estudis al Muni, haurien d'haver anat a una escola religiosa privada. El batxillerat públic era inexistent a Bata i, tot i que hi havia el projecte de fer un institut, els excolons no recorden que s'hagués arribat a construir mai. Els que

Els catalans de Guinea

van estudiar batxillerat ho van fer a les concepcionistes o a La Salle, com Joan Ramon Dalmau. Gairebé no s'atreveix a recordar que a l'escola va compartir pupitre amb Teodoro Obiang, i que va participar en enfrontaments juvenils típics de l'edat. Encara ara, tants anys després, no els fa gràcia parlar del dictador.

A l'illa la situació era una mica millor, tot i que molts colons i emancipats, com Alcía Balboa, van fer classes particulars a casa. El deficitari sistema educatiu colonial fou resolt en part el 1944, amb la creació a Santa Isabel del *Patronato de Enseñanza Media Cardenal Cisneros*, Institut Colonial depenent del Ramiro de Maeztu de Madrid. Com recorden molts excolons, com el Fernando o la Mayu, als anys seixanta blancs i emancipats estudiaven junts fins el preuniversitari. La inauguració del nou edifici el 1956 —un 18 de juliol, és clar— va ser tot un esdeveniment. Encara avui molts excolons recorden amb nostàlgia els anys daurats de la infància i l'adolescència passats entre aquelles parets de reminiscències modernistes. La Mayu, com a membre de l'associació d'ajuda a Guinea Macoelambá, encara el va poder visitar fa uns anys i pot donar fe que ha resistit el pas de dues dictadures.

Lo primero oficial, entre comillas, que hacíamos era, a los diez años, examinarnos de ingreso al bachillerato, que eran unos exámenes orales con un tribunal que venía de aquí, de España. Y si aprobabas ya pasabas al Instituto, que entonces era hasta 6º o 7º. De bachillerato, hasta Preu, se dividía en dos ciclos: 4º y reválida, 6º y reválida y luego Preu. Todo esto se podía hacer ahí, en el Instituto Cardenal Cisneros.

Però els no emancipats no es relacionaven especialment amb la resta, tampoc a l'escola, ja fos durant l'educació primària o el batxillerat. Fins i tot, entrats els anys seixanta, tant a l'institut públic com als col·legis privats de Santa Isabel, ser africà condicionava. Remei Sipi m'explica que algunes tardes les nenes de l'internat sortien a passejar per les finques i que les alumnes negres havien d'anar al davant de les seves companyes blanques, encarregades d'espantar els animalons de la selva, sovint provistes d'un matxet per tallar les branques més molestes:

Al col·legi de les teresianes, les nenes blanques menjaven a banda. L'uniforme era diferent. No anaven mai a les finques a

Els catalans de Guinea

Els alumnes de quart de batxillerat de la Salle de Bata el 1959, entre els quals Joan Ramon Dalmau, tercer per l'esquerra a la filera del mig.

buscar malanga o plàtan, com feien les negres. Tenien privilegis. Fins i tot en deien “azulitas”, com que tenien “la sangre azul”, eren “azulitas”. Hi havia diferències, ho notaves. L'uni-forme, el menjar, el tracte i quan feien filera per anar a missa.

Jo vaig anar a l'escola local de Rebola, després vaig fer l'ingrés i després vaig anar a l'institut de Malabo, com tothom. En aquella època en què jo vaig anar a l'institut, l'any 1965-66, ja no era condició sine qua non ser fill d'emancipat. Ja podia anar-hi tothom. Al cap d'un temps, per no haver d'anar a l'institut i tornar al poble cada dia, em vaig apuntar a l'”E'Waiso Ipola” —que vol dir “Dona, aixeca't”—, un institut per a bubis creat per Enrique Gori, un polític bubi que va ser president de la diputació provincial de Bioko, abans de la independència.

Al l'escola de Santa Teresita —prosegueix Liberata Sepa— estàvem separats: blanques, negres riques i negres normals. Entre els negres també hi havia diferenciació. Una filla de conseller o de diputat provincial no es barrejava amb les altres. Això no era problema, era normal. La vida a l'escola era resar el rosari, anar a confessar-se, anar a missa els diumenges i festius, rebre alguna visita, sempre de familiar feme-

Els catalans de Guinea

ní. No podíem saludar, ni mirar, ni relacionar-nos amb cap home, encara que fos el pare, sota pena d'expulsió...

No em miris d'aquesta manera —em diu—. Ens dedicàvem a fer l'”ajuar”, llençols brodats, tovallons... el que tocava fer. Hi ha gent que s'hi estava tres, quatre o fins i tot cinc anys. O sigui, sense res més a fer que brodar, punt de creu, i arribava a acumular una gran quantitat d'”ajuar”, ben fet i preciós. I si t'expulsaven, se'l quedaven, et quedaves amb la vergonya de ser expulsada i, a més, sense tot el treball que havies fet i els diners invertits. Tot. Jo no vaig arribar a fer res, no tenia temps. Treballava cuidant nenes blanques de cinc o sis anys. M'agradava perquè podia sortir. Les altres no podien. Anava de tendes, cada vegada amb una nena diferent, i quan venien les comunions: “Compra-li uns mitjons a aquesta, emporta-te-la. I unes sabatetes.” I anàvem i miràvem i escollíem. Estava bé.

Anar de compres, passejar pel centre de Santa Isabel, pel carrer Beecroft, amb la plaça d'Espanya plena de jovent, fins a punta Fernanda, l'extrem de l'espigó natural que tancava la rada fernandina... eren les distraccions de la societat colonial de províncies. Una societat que, amb l'arribada de tot aquest contingent de joves durant els anys cinquanta i seixanta, s'havia transformat notablement. Aquell vell colon amb salacot dels anys trenta s'havia pràcticament extingit i el funcionalisme i la modernitat s'estenien ràpidament. Un exemple és la filla del jutge:

En aquellos años ya decían que los que habíamos llegado entonces éramos los nuevos. Oíamos hablar de los viejos coloniales y los nuevos coloniales. Los viejos eran un poco anteriores a nosotros, habían llegado cuando aquello no se parecía en nada a lo que era entonces Santa Isabel. Los que habían llegado cuando se empezó a colonizar eran de otro mundo. Conforme fuimos llegando y la ciudad se modernizó, los nuevos iban vestidos como ahora y dejaron el salacot. Aquellos tenían otra forma de vivir mucho más al estilo colonial. Evidentemente no se quitaban el salacot ni para dormir.